

Posudek oponenta bakalářské práce: Martin Benda, *Probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku v kontextu jeho připojení k Československu*, Praha 2022, FHS UK, Katedra historických věd, 64 s.

Témata jako národní příslušnost, národnostní identifikace a národní identita v moderních dějinách českých zemí dlouhodobě patří k těm nejméně frekventovanějším – a to nejen v případě studentských kvalifikačních prací. Jen za poslední dvě desetiletí vyšlo obrovské množství odborných i populárně zaměřených titulů vztahující se k historii česko-německých, případně česko-německo-židovských vztahů na přelomu 19. a 20. století (za všechny jmenujme alespoň nejvýznamnější: Gary B. Cohen, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha 2000; Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, Praha 2005; Michal Frankl, „Emancipace od židů“. Český antisemitismus na konci 19. století, Praha 2007; Tara Zahra, *Kidnapped Souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*, Ithaca 2008). Autor předložené bakalářské práce tudíž vstoupil na badatelské pole, které se minimálně za poslední dvě dekády velice dynamicky proměnilo. Od dominantního náhledu střetávání dvou již ustavených národních celků v proměňujícím se státně-politickém rámci se těžiště výzkumu přesunulo do sledování formování a proměn rozmanitých národních identit, utváření představ o „národním společenství“ (v duchu pojetí nacionalismu Benedicta Andersona), jeho prostoru a v neposlední řadě také jeho „druhých“ (nejen Němci, Židé/židé, Slováci, Poláci, Maďaři atd., ale též „cikáni“, „indiferenti“ apod.) vymezujících jeho hranice. Právě otázky spjaté s rolí, funkcí a připisovanými vlastnostmi „druhých“ v procesu formování české národní identity na přelomu 19. a 20. století vnesly řadu klíčových podnětů do historiografických debat o česko-německých vztazích v 1. polovině 20. století. Namísto česko-německého střetávání sledovaného zejména v dobové politické aréně parlamentarismu, v lokální politice nebo na úrovni politických stran se výzkum posunul k analýze každodenního českého nacionalismu, který badatelé a badatelky prakticky vždy vztahují k nacionalismu německému, slovenskému, polskému, maďarskému atd., ale který zároveň představuje relativně svébytný fenomén.

Takový delší úvod jsem volil proto, abych ilustroval, že téma národních hnutí či nacionalismu, které si autor předložené bakalářské práce zvolil, jednoznačně patří k těm náročnějším. Klade totiž značné požadavky na obeznámenost studentů s existující sekundární literaturou, které podle mého soudu přesahují rámec bakalářského studia. Přes toto konstatování se však domnívám, že největším nedostatkem předložené bakalářské práce tvoří právě nedostatečná obeznámenost s existující tuzemskou, případně též zahraniční literaturou vztahující se k širšímu kontextu tématu nacionalismu, česko-německých vztahů či meziválečného Československa vůbec. Seznam zdrojů totiž obsahuje pouze 6 knižních titulů ze sekundární literatury. Při zvoleném tématu se jedná o velice nepatrné množství. Tento závažný nedostatek se následně projevuje na nejrůznějších úrovních výsledného textu (viz dále).

Za problematický lze rovněž označit již samotný název práce: „Probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku v kontextu jeho připojení k Československu“. Termín „probouzení“ či „buditelství“ a odvozená označení (např. „buditelé“ apod.) se totiž bez uvozovek jakožto znaku náležitého odstupu od dobového jazyka, který by měl tvořit předmět analýzy, objevují v celé práci. „V kontextu práce je probouzení českého národního uvědomění (...) chápáno jako proces směřující ke vzniku, potažmo oživení již dříve vzniklé národní identity u obyvatel Vitorazska,“ uvádí například v úvodu práce Martin Benda (s. 6). Z použité formulace vyplývá, že autor nemá zcela jasno, jak dějinný proces označovaný za národní obrození uchopit. Zda jej v duchu dobových pramenů vnímat jako pouhou obrodu, obnovování téměř zaniklé české kultury anebo jej v souladu s existující sekundární literaturou považovat naopak za proces utváření české národní identity a sdílené kolektivní představy českého národa. Jinak řečeno, jak konstatoval v 80. letech již literární vědec Vladimír Macura ve své přelomové práci *Znamení zrodu* česká obrozeněcká kultura nebyla kulturou navazující, nýbrž zakládající. Pojmy jako „probouzení“,

„buditelství“ a „obrození“ přitom tvořily klíčové legitimizační strategie představitelů formujícího se českého národního hnutí.

Volba Vitorazska považuji za podnětnou. Jedná se o region, který dlouhodobě správně-politicky náležel k území Dolních Rakous s pouhou menšinou obyvatel, kteří se před vypuknutím první světové války hlásili k české národnosti. Na jeho příkladu je více než příhodné zkoumat proces utváření kolektivního „národního vědomí“, resp. utváření národní identity. Práce v tomto ohledu v podstatě slibuje zkoumat otázku, jaký vliv na národní identifikaci obyvatel určitého regionu má jak změna politického režimu, tak přechod od fáze národního hnutí ke státnímu národu (řečeno v duchu terminologie Miroslava Hrocha). Jestliže totiž v době habsburské monarchie představitelé různých proudů českého národního hnutí na Vitorazsku netvořili nijak silný proud, po roce 1918 se mohli najednou opírat o komplexní infrastrukturu Československa. To sice můžeme označovat za stát mnoha národností, ale co do politické formy tvořilo de facto národní stát. Po připojení Vitorazska k Československu v roce 1920 do regionu proudili převážně čeští úředníci nového státu, finance na výstavbu českých státních škol a mnohých dalších institucí sloužící jak státnímu, tak národnímu účelu. „Na sklonku konce první světové války přitom zdejší obyvatelstvo lze chápat jako komplex složený z různorodých částí, rozhodně se nejednalo o národnostně uvědomělý a jednotný celek jednoznačně inklinující k Československu,“ uvádí autor například v závěru své práce. V tomto směru Vitorazsko představuje region nesmírně podnětný pro zkoumání vývoje českého národního hnutí, resp. českého nacionalismu.

Autor též hned v úvodu své práce ukazuje, že má dobrý přehled o literatuře vztahující se k dějinám Vitorazska ve vytyčeném období. Je ovšem škoda, že prakticky nepracoval se studii, které si hlouběji všímají podobné situace v dalších regionech, které byly k Československu připojeny až po delší době po skončení první světové války, jejichž obyvatele charakterizovala spíše silná regionální identita a politicko-správně spadaly do sousedních států (Německo a Rakousko, resp. německé císařství a jiné části Předlitavska v rámci habsburské monarchie). Mám na mysli zejména Hlučínsko, případně Těšínsko. V tomto ohledu je nutné korigovat autorovo konstatování o tom, že z hlediska historického, národnostního a kulturního vývoje, se v případě Vitorazska jedná o „mimořádně specifické, ojedinělé a zajímavé“ téma (s. 4). Navíc v širším kontextu evropské situace po první světové válce, kdy se na troskách zaniklých monarchií rýsovaly zcela nové hranice státních celků, se jednalo o mnohem rozšířenější jev, než by se mohlo zdát optikou jednoho regionu. Vytvoření státních hranic tam, kde dříve existovaly silná ekonomická, sociální a kulturní vazby, mělo silné dopady na veřejné mínění v těchto regionech ještě hluboko do meziválečného období. Tuto dílčí výtku lze rovněž přičítat velice omezenému souboru použité sekundární literatury, kde chybí titul zaměřený na mezinárodní kontext po první světové válce.

V úvodu Martin Benda dále vymezuje cíl své práce. Protože zvolené téma je v dosavadní literatuře zkoumáno jen okrajově, chce jej sledovat „hlouběji a komplexněji za širšího využití lokálních pramenů“ (s. 3). Při pohledu na zvolené prameny lze však konstatovat, že při zpracování tématu se autor opírá pouze o jedny lokální české noviny a jediný fascikl z archivního fondu Národní jednoty pošumavské. Ten se nachází ve Státním oblastním archivu v Třeboni a obsahuje především výstřižky z dobových tiskovin. Kromě toho autor v textu využívá několika dobových brožur. Z nastíněného je podle mého soudu zřejmé, že pramenná základna neodpovídá formulovanému cíli. Pro hlubší a komplexní zpracování takto široce vymezeného tématu by autor musel systematicky projít co největší množství dobových tiskovin (vydávaných nejen v českém jazyce) a archiválií pocházejících z činnosti lokálních státních orgánů i institucí, nýbrž také mnohých organizací. Mnohem vhodnější by bylo změnit formulovaný cíl práce a namísto širokého záběru kupříkladu detailněji sledovat činnost jedné organizace nebo jednoho proudu českého národního hnutí či nacionalismu. Tematicky se nabízí analýza Národní jednoty pošumavské na Vitorazsku. Za problematickou rovněž považuji skutečnost, že autor v textu významně pracuje s novinami nesoucí název Jihočeský obzor, aniž by je nějak blíž

charakterizoval a zařadil do dobového kontextu celostátního a regionálního tisku. Pozornost by též bylo potřeba věnovat otázce cenzury, resp. možnostem a limitům dobového jazyka a publikací. Protože Martin Benda v textu neprovádí kritický rozbor tohoto pro něj zásadního periodika, není čtenáři zřejmé, jakou optikou mu autor poskytuje vhléd do minulé reality.

Jako slabé místo práce dále vnímán pasáž nazvanou „vymezení pojmů“. Zde Martin Benda věnuje pozornost jak terminologickému problému geografického vymezení pojmu Vitorazsko, tak vymezení historiografickému konceptu národní identity. Namísto alespoň stručného uvedení do různých konceptualizací „národní identity“ anebo určité teorie nacionalismu, které by v práci zvolil, ovšem autor hlavně zdůrazňuje, že kvůli mnohoznačnosti nebude ve svém textu používat termín „nacionalismus“, nýbrž výhradně pojmy „vlastenectví“ a „patriotismus“. Odvolává se přitom na dnes již „klasickou“ práci Miroslava Hrocha *V národním zájmu* (1999), aniž by ovšem v dané pasáži odkázal na konkrétní stránku či stránkový rozsah této knihy. Pokud by se totiž autor skutečně seznámil s názory Miroslava Hrocha, zjistil by, že pouhou záměnu pojmu „nacionalismus“ za „vlastenectví“ a „patriotismus“ rozhodně nepovažoval za vhodné řešení. Je přitom dobré si uvědomit, že se nejedná o krok sloužící k zpřesnění analýzy, ale o rozhodnutí vyplývající z hodnotového ukotvení daného autora nebo autorky. Miroslav Hroch motivaci pro takové rozhodnutí přisuzoval snaze vyhnout se nepříjemným negativním konotacím spojenými s termínem „nacionalismus“ a úsilí namísto toho vyzdvihovat pozitivní rozměr národní identity. „Tuto tendenci lze ovšem snadno diskreditovat tvrzením, že jde o antikvované a nikoli inovativní termíny,“ uváděl Miroslav Hroch například v knize *Národy nejsou dílem náhody* (2009, s. 36). Nabízí se otázka, proč Martin Benda například v práci nepracoval s oběma termíny, tj. jak „nacionalismus“, tak i „vlastenectví“, pomocí nichž by sledované aktivity českých organizací a jednotlivých představitelů národního hnutí na Vitorazsku rozlišoval. Odkazuje-li se dále Martin Benda na koncept národní identity a identifikace namísto teorií nacionalismu, ve své práci opomíjí jednu ze základních rovin: klíčový význam obrazů „druhých“ při utváření kolektivní národní identity (my vs. oni, tj. Češi vs. Němci, Češi vs. Židé/židé atd.).

Zbytek práce je rozčleněn do tří hlavních kapitol. První z nich má poskytnout stručný historický vhléd do situace Vitorazska po první světové válce, druhá si klade za cíl zmapovat širší historicko-politické kontexty od středověku až po rok 1918 a ve třetí autor zmiňuje aktivity různých organizací nebo jednotlivců českého národního hnutí na Vitorazsku na přelomu 19. a 20. století. Přes zvolené názvy a vytčené cíle kapitol mi ovšem při čtení chyběl například podrobnější kontext vývoje politických stran a širších ideologických proudů (liberalismus, socialismus apod.) v historickém kontextu Vitorazska. Tímto způsobem by aktivity národního hnutí získalo také rozměr zásadního vnitřního napětí, namísto zdánlivě harmonické jednoty.

Všechny výše konstatované základní nedostatky se v tělu bakalářské práce projevují zejména nekritickým přebíráním dobového jazyka. Ústřední kategorii výkladu tvoří termín „germanizace“, jejíž význam autor nevysvětluje, nýbrž předpokládá jeho znalost na straně čtenáře. Jedná se přitom o jednu z klíčových figur dobového slovníku českého národního hnutí od 19. století až do 1. poloviny 20. století. Germanizace byla spojena jak s kritikou role státních orgánů habsburské monarchie (nadržování požadavků německého národního hnutí), tak s aktivitami organizací německého národního hnutí, např. činnost organizace *Deutscher Böhmerwaldbund* (od r. 1884). Problematicnost používání tohoto termínu bez uvozek v práci zřetelně vystupuje v kontextu toho, že autor aktivity českého národního hnutí označuje pozitivně konotovanými termíny „vlastenectví“ a „buditelství“. Jinak řečeno, zatímco německá strana je v textu zpřítomněna pouze figurou germanizace, příslušníci českého národního hnutí jen „probouzí“ upadlé národní vědomí. Tato výkladová a hodnotová asymetrie bohužel prostupuje celým textem (např. s. 16, 24, 28, 45, 47 atd.). Nic na ni nemění ani proměna českého národního hnutí ve státní národ (řečeno terminologií Miroslava Hrocha) po roce 1918. Přebírání této dobové výkladové struktury českého nacionalismu umocňují další odvozené termíny jako „ostrovy“, „menšiny“, „hraničáři“, „český jih“ apod., které jsou úzce spjaty s agendou nacionalistických táborů,

včetně českého národního hnutí od konce 19. století do 1. poloviny 20. století. Nejedná se proto o termíny deskriptivní (popisné), nýbrž politické (hodnotové), jejichž funkci by bylo potřeba v historické práci analyzovat. Obdobnou roli jako zmíněné figury a termíny v dobovém kontextu hrály také národnostní statistiky – sestavované nejen státními orgány, ale především různými národními hnutími s jasným cílem: zesílit vlastní politickou reprezentaci v daném regionu při jednání se státními orgány (habsburské monarchie i Československa).

S ohledem na konstatované nedostatky doporučuji během obhajoby věnovat pozornost některým z následujících otázek: Jak vypadaly výsledky politických voleb (parlamentních i obecních) na lokální úrovni Vitorazska před i po roce 1918? Dokázal by autor práce přiblížit nejen politickou, ale též sociální strukturu obyvatelstva ve vyčteném období? Mohl by Martin Benda blíže charakterizovat noviny Jihočeský obzor s podtitulem „nedovislý politický týdeník věnovaný zájmům českého jihu a jihovýchodu“? Lze říct kdo toto periodikum vydával a jakou mělo stranicko-politickou anebo politicko-ideologickou orientaci? Kdo byli jeho čtenáři a kdo autoři či přispěvatelé? V jakých tématech panovali mezi autory anebo v redakci konflikty a v jakých se naopak shodli? Setkal se autor práce na stránkách tohoto periodika s nějakými popisy „druhých“ (Němců, Židů/židů, socialistů, „cikánů“, „indiferentů“ apod.), případně v jakých kontextech a jaké vlastnosti jim byly připisovány? Nelze v případě Vitorazska také uvažovat o tom, že zásadnější význam pro obyvatele regionu hrála identita místní/lokální/regionální, namísto národní (podobně jako na Hlučínsku)?

Z hlediska formálních požadavků kladených na bakalářské práce musím konstatovat, že text má dobrou jazykovou úroveň a obsahuje jen malé množství překlepů a gramatických chyb. Naopak nedostatečně hodnotím zpracování seznamu zdrojů, které autor rozčlenil do čtyř kategorií: prameny, literatura, elektronické zdroje a jiné zdroje. Kategorii s názvem „elektronické zdroje“ považuji za nešťastně zvolenou, protože spojuje dohromady jak dobové prameny (publikace Aloise Šembery z roku 1845), tak tituly sekundární literatury (diplomovou a bakalářskou práci i odbornou studii z mezinárodního časopisu European Union Politics). Skutečnost, že všechny tyto tituly autor měl k dispozici elektronicky, nic zásadního nemění na tom, zda k nim přistupoval jako k pramenům anebo jako k sekundárním zdrojům. Jediným skutečně elektronickým titulem, tj. internetovým zdrojem, je kratičký text z online encyklopedie Českých Budějovic o Národní jednotě pošumavské regionálního historika Leoše Nirkmajera. Za zcela drobný dílčí nedostatek lze považovat chybné uvedení citace z publikované kolektivní monografie Republika Československá na straně 13. Autor v textu odkazuje na článek Rudolfa Kučery, proto by bylo logické citaci v poznámce č. 38 uvést v jiném tvaru (např. KUČERA, Rudolf, Dozvuky války, in: Republika Československá. 1918-1939, (ed.) Dagmar Hájková, Pavel Horák, Praha 2018, s. 93-95).

I přes zásadní výhrady k předloženému textu, které se týkají vymezení tématu, způsobu jeho zpracování, nakládání s prameny, konceptuálního uchopení i interpretace, nakonec bakalářskou práci **doporučuji k obhajobě**. A činím tak s ohledem na zvolené téma, které má potenciál přinést zásadní poznatky o tom, jak proces národní identifikace v meziválečném Československu probíhal. Domnívám se však, že by práce neměla být hodnocena lépe než **dobře** (3), protože svou kvalitou a množstvím použité literatury připomíná spíše práci seminární.

Praha, 18. 1. 2022

Mgr. Pavel Baloun, Ph.D.